

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תש"ע
מספר 837

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

גיד הנֶּשֶׁה

בסופו של המאבק המופלא בין יעקב עם מלאך ה' נמצא כתוב (לב:ג):
עַל כֵּן לֹא יֵאָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גֵּיד הַנֶּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נִגַע בְּכַף יָרֵךְ יַעֲקֹב
בְּגֵיד הַנֶּשֶׁה.

הפסוק מעורר כמה תמיהות, ולכמה מהן ניחד את דברינו:

א. מהותו של גיד הנשה

מדובר בגיד ארוך ועבה ברגל, בין מפרק הירך לעצם הקולית, אך יש המזהים אותו עם אבר המין הזכרי וכבר העיר על כך ר' יהודה קיל בפירושו 'דעת מקרא' על אתר, וזו לשונו (הערה 95):

א. מבעלי התוספות (תוספות השלם, ג, עמ' רל) פירשו: גיד הנשה מפוזר בירך, וממנו הזרע, ולכן נגע (=פגע) המלאך באותו המקום שלא יוליד.

ב. בין הפוסקים משמש השם 'גיד' ככינוי לאיבר הזכרי.

הירך מוזכרת אף בהשבעת עבד אברהם לפני צאתו להביא אישה ליצחק (בר' כד:ג), וכן בהשבעת יוסף על-ידי יעקב לפני מותו (בר' מז:כט), ובשני המקומות יש זיקה ברורה לכוונת המשביע לדאוג לזרעו, כלומר לצאצאיו.

אף בהשבעת עבד אברהם מעיר ר"י קיל "שירך" בא בכמה מקראות בהשאלה לאבר הפריזון, כמו בביתוי: "יִצְאֵי יָרְכוּ" (בר' מו:כו, שמ' א:ה, שופ' ח:ל).

ב. מקור הציווי

המשנה במסכת חולין (פ"ז מ"ו), מעוררת שאלה עקרונית: האם הטעם לאיסור אכילת גיד הנשה הוא על-פי הנאמר בפרשתנו, או שמא מקורו במצוות שניתנו למשה בסיני?

אמר רבי יהודה והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה ועדיין בהמה טמאה מותרת להן? אמרו לו: בסיני נאמר אלא שנכתב במקומו.

רמב"ם בפירושו למשנה מצביע על עקרון יסודי בהבנת האיסור:

ושים לבך לכלל הגדול הזה המובא במשנה זו והוא אמרם: 'מסיני נאסר', והוא, שאתה צריך לדעת שכל מה שאנו נזהרים ממנו או עושים אותו היום אין אנו עושים זאת אלא מפני צווי ה' על ידי משה, לא מפני שה' צוה בכך לנביאים שקדמוהו. דוגמא לכך, אין אנו אוכלים אבר מן החי לא מפני שה' אסר על בני נח אבר מן החי, אלא מפני שמה אסר עלינו אבר מן החי במה שנצטווה בסיני שישאר אבר מן החי אסור. וכן אין אנו מלים בגלל שאברהם מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שה' צונו על ידי משה להמול כמו שמל אברהם עליו השלום, וכן גיד הנשה אין אנו נמשכים בו אחרי אסור יעקב אבינו אלא צווי משה רבינו.

כלומר הטעם הנזכר בפסוקנו אינו המקור לאיסור אלא הסבר למצווה שניתנה בהר סיני. וכן פירש רש"י את דברי המשנה בתלמוד (חולין ק ע"ב):

פסוק זה שהזהירו עליו, בסיני נאמר, ועד סיני לא הוזהרו. אלא שנכתב במקומו לאחר שנאמר בסיני וכתב וסידר משה את התורה כתב המקרא הזה על המעשה על כן הוזהרו בני ישראל אחרי כן שלא יאכלו גיד.

ג. טעם המצווה

ב"ספר החינוך" מובא הטעם הזה:

כדי שתהיה רמז לישראל שאף-על-פי שיסבלו צרות רבות בגלויות מהעמים ומיד בני עשיו, שיהיו בטוחים שלא יאבדו... ויבוא להם גואל ויגאלם מיד צר... ורמז זה הוא לפי שאותו מלאך שנלחם עם יעקב אבינו... רצה לעקרו מן העולם הוא וזרעו ולא יכול לו, וציערו בנגיעת הירך, וכן זרע עשו מצער לזרע יעקב, ולבסוף תהיה להם ישועה מהם, כמו שמצינו באב שזרחה לו השמש לרפואתו ונושע מן הצער.

דהיינו קיום איסור אכילת גיד הנשה בא לחזק את עם ישראל במאבקו המתמשך בזרע עשו ושאר אויביו ולעודדו בבוא הגאולה כשם שנגאל יעקב אבינו.

המצווה אינה מופיעה במפורש בחלקים ההלכתיים של התורה, ואזכורה היחיד הוא בפרשתנו. הרד"צ הופמן מסביר (בפירושו לפסוקנו) שהסיבה היא שבשונה משאר ענייני הכשרות, שבהם עצם הפרישה מהאיסור מביאה אותנו לתכלית המצווה, כאן כל תכלית המצווה היא שנדע את תפקידנו וייעודנו בעולם: "לשרות, להאבק עם כוחות א-להיים ואנושיים ולגבור עליהם", לכן המצווה הזאת מופיעה רק בהקשר לסיפור המאבק עם המלאך שבגללו נצטוונו בה:

כי איסור גיד הנשה ישיג את מטרתו האמיתית רק אם יורוהו בהקשר תולדות העם, ואם ייתפס במשמעותו הנכונה.

וכיוצא בזה פירש הרב שמשון רפאל הירש את הפסוק:

האיסור ודאי לא בא להודיע לבני יעקב את העובדה ההיסטורית, כי אביהם הראשון היה צולע כתוצאה מהיאבקות... העובדות לעצמן, הינן נטולות כל חשיבות, והנצחתן על-ידי מצווה אלוקית תבאר רק אם נניח שקשורות בהן אמיתות בעלות משמעות עמוקה לכלל תעודתנו.

לטענתו, המשמעות היא שדווקא בזכות חולשתו הפיזית, המתבטאת בצליעה, תהיה לישראל תשועה מאת ה', כדי שהכול יטמיעו את העובדה הנצחית שישראל נושע בה' ולא בכוחו הוא.

אבל לא הכול מדגישים במצווה את הטעם ההיסטורי-ייעודי. הנצי"ב (הרב נפתלי צבי יהודה ברלין מוולוז'ין) מוצא טעם מוסרי-חינוכי במצווה (בפירושו "העמק דבר" לפסוקנו):

שלא יהא אדם קשה כגיד... ונמצא נענש יעקב... על שהתקשה ביותר (=התעקש), כדכתיב (משלי כח:יד): "ומקשה לבו יפול ברעה" מש"ה (משום ה"י = משום כ"ך) כתיב בגיד הנשה.

הנצי"ב מסתמך על דברי הגמרא (חולין צ"א) שמביא רש"י לפסוק כ"ה בפרקנו: "וַיִּנְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ": שכח פכים קטנים וחזר עליהם", כלומר יעקב הסתכן כשנשאר לבדו בגלל התעקשותו להציל את אותם חפצים מעוטי ערך.

אף ה"חזקוני" (רבי חזקיה בן מנוח, פרשן מהמאה הי"ג), רואה בציווי שלא לאכול את גיד הנשה עונש לבני ישראל:

בדין הוא שיש לקנוס ולענוש בני ישראל מאכילת גיד הנשה שהניחו את אביהם הולך יחידי כדכתיב: "ויותר יעקב לבדו". והם היו גיבורים והיה להם להמתין לאביהם ולסייעו אם יצטרך... והוזק על-ידם ומכאן ואילך יהיה להם לזכר ויהיו זריזים במצוות לוייה ולכך ליווה יעקב את יוסף.

ר' שלמה אפרים מלונשיץ בפירושו "כלי יקר" לפסוקנו, מלמדנו כלל אמוני-מוסרי בסיסי:

מצי (=מצאנו) לרז"ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה, נמשלו לגידים... וההשגה נקראת בלשון אכילה... שעל החקירה הנסתרת מעין כל חי מביא פסוק "דְּבַשׁ מִצְאָתָ אֲכֹל דְּהֵיךְ" (משלי כה:טז). ורמז במצווה זו למנוע מישראל החקירה בנסתרות... ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות, להיות לזיכרון כי מנע ה' מהם פרי הדעת, שלא יאכילו את שכלם דברים הקשים כגידין, כי נגע בכף ירך יעקב. ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה, כשנטה קצת מדרך השווי, מה יעשו אזובי הקיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העולם הזה.

הנה למדנו מפירושו זה לבד מן ההזרה בעיסוק בנסתרות את טעם איסור האכילה המסמלת את ניסיון השגת חכמת הנסתר.

ומכיוון שאנו עומדים בפתחם של ימי החנוכה, נסיים דברינו בדרשתו של בעל "שפת אמת" (הרב

יהודה ליב אלטר, אדמו"ר חסידות גור, בדרשתו לחנוכה בשנת תרנ"ט):

"עד שתכלה רגל מן השוק". ופירש (סבו בעל 'חידושי הרי"מ ז"ל), שהוא לבטל הרגילות והטבעיות. כי רגלים הם דרגים תחתונים לכן הם משוקעים ביותר בטבע והרגל וזה גורם שכחה. וכלל הדברים כמ"ש (=כמו שכתוב) "ויגע בכף ירכו". והוא בבחינת גיד הנשה דמנשיא פולחנא דמארי... (=שמשיח את עבודת ה') והכל ענין הכנה הוא הזריזות. "הפון לקראת א-ל-ה'יך

ישׁאָל". היפוך השכחה שלא לעשות המצווה כפי הרגילות רק בהתחדשות והתלהבות בכל עת
בוריזות.

ד"ר יאיר ברקאי
ירושלים